

JÓZEF KOBYŁECKI
Akademia Podlaska w Siedlcach

ROZWÓJ ROLNICTWA EKOLOGICZNEGO W POLSCE PO AKCESJI DO UE

1. Wstęp

Rolnictwo ekologiczne stanowi jedną z najszybciej rozwijających się gałęzi rolnictwa na świecie, zwłaszcza w Unii Europejskiej.

Intensyfikacja produkcji rolniczej wpływa na zwiększenie eksploatacji zasobów środowiska naturalnego. Już dziś w wielu regionach Świata przekracza ona często poziom społecznie akceptowany. Jest to źródłem narastających rozbieżności między rolnictwem a ekologią oraz ekonomią a ekologią. Od lat maleje zaufanie konsumentów do żywności produkowanej metodami przemysłowymi. Panuje uzasadniona opinia, że taka żywność jest z reguły mniej smaczna od wytwarzanej naturalnie, a produkty spożywcze z roślin i zwierząt pochodzących z upraw i hodowli przemysłowych nie służą naszemu zdrowiu. Coraz bardziej widocznym zjawiskiem na światowym rynku staje się zapotrzebowanie na żywność ekologiczną. Jest to niewątpliwie spowodowane zmianą świadomości konsumentów dotyczącą bezpieczeństwa i wartości odżywczych żywności ekologicznej. Wartość światowego rynku tej żywności szacowana jest na ponad 24 mld USD, a wraz ze wzrostem zapotrzebowania na żywność produkowaną metodami ekologicznymi, rośnie powierzchnia upraw i skala produkcji metodami gwarantującymi realizację zapotrzebowania konsumentów.

Argumentem przemawiającym za rozwojem rolnictwa ekologicznego są również konkretne korzyści ekonomiczno-społeczne związane między innymi z utrzymaniem miejsc pracy w sektorze rolnym, zachowaniem walorów rolno-środowiskowych na obszarach wiejskich, a także poprawą stanu zdrowia ludności wsi i miast. Obecna sytuacja ekonomiczna polskiej wsi i rolnictwa, problemy społeczno-demograficzne stawiają przed nami trudne zadanie zaplanowania przyszłego rozwoju tej gałęzi gospodarki oraz modelu organizacyjnego wsi. Rolnictwo

ekologiczne może być szansą na znalezienie właściwego miejsca w systemie organizacji rolnictwa, dla małych gospodarstw. Korzystnym zjawiskiem jest również wzrost zainteresowania konsumentów żywnością o wysokiej jakości oraz „zdrowym” trybem życia, jak również otwarcie na liczący ponad czterysta milionów rynek konsumentów Unii Europejskiej. Nie bez znaczenia jest też fakt, że ci europejscy konsumenci są ludźmi zamożniejszymi niż konsumenci krajowi.

Rolnictwo ekologiczne jest szansą w warunkach konkurencji z rolnictwem zachodnim zwłaszcza, że rolnicy prowadzący gospodarstwa metodami ekologicznymi mogą otrzymywać z budżetu państwa preferencyjne dotacje do upraw i produkcji zwierzęcej.

2. Rolnictwo ekologiczne w Polsce

Polska jest krajem, w którym zużycie chemicznych środków produkcji w rolnictwie było zawsze niższe niż w większości krajów europejskich, co sprawiło, że jakość ekologiczna przestrzeni produkcyjnej w rolnictwie oraz jej bogactwo różnorodności biologicznej należą do najlepszych w Europie. Może to znacznie ułatwić polskim rolnikom podejmowanie produkcji żywności metodami ekologicznymi. Zwiększenie udziału żywności ekologicznej na rynku będzie korzystne dla polskiego rolnictwa, a także zaspokoi rosnące zapotrzebowanie konsumentów na taką żywność.

W dokumencie p.t.: „Analiza możliwości Europejskiego Planu Działań dla Żywności Ekologicznej oraz Rolnictwa” Komisja Europejska w 2002 r. dokonała oceny kierunków i celowości rozwoju rolnictwa ekologicznego w Europie. W wyniku prac nad tym dokumentem powstał Europejski Plan Działań dla Żywności Ekologicznej i Rolnictwa, który ostatecznie Rada Unii Europejskiej przyjęła w październiku 2004 r. W Planie zostało zawartych 21 działań dla rozwoju rolnictwa ekologicznego.

2.1. Prawne uwarunkowania produkcji ekologicznej

Podstawowym dokumentem regulującym prawne zasady rolnictwa ekologicznego w Unii Europejskiej, a więc i w Polsce, jest Rozporządzenie Rady EWG nr 2092/91 z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz. Urz. WE L 198, 22.07.1991 r. ze zm.). Polska ustawa o rolnictwie ekologicznym z dnia 20 kwietnia 2004 r. (Dz. U. nr 93 poz. 898) określa zadania organów i jednostek organizacyjnych w zakresie rolnictwa ekologicznego, w naszym kraju. System kontroli i certyfikacji rolnictwa ekologicznego w Polsce spełnia wymagania określone w art. 8 oraz art. 9 Rozporządzenia Rady EWG 2092/91. System ten tworzą:

- Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który upoważnia jednostki certyfikujące, akredytowane w zakresie rolnictwa ekologicznego, zgodnie z normą PN-EN 45011 do przeprowadzania kontroli, wydawania i cofania certyfikatów zgodności potwierdzających, że płody rolne nieprzetworzone oraz

- produkty z nich powstałe, w tym także zwierzęta oraz produkty i przetwory pochodzenia zwierzęcego, zostały wyprodukowane lub przetworzone zgodnie z Rozporządzeniem Rady EWG nr 2092/91.
- Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, która sprawuje państwowy nadzór nad upoważnionymi jednostkami certyfikującymi w rolnictwie ekologicznym, dokonuje kontroli granicznej produktów rolnictwa ekologicznego, upoważnia do przywozu produktów rolnictwa ekologicznego z krajów trzecich nie wymienionych na liście Komisji Europejskiej oraz przyjmuje zgłoszenia producentów, którzy chcą rozpocząć produkcję metodami ekologicznymi.
 - Jednostki certyfikujące, które są upoważnione do przeprowadzania kontroli gospodarstw i przetwórní ekologicznych, wydawania i cofania certyfikatów zgodności. Wszystkie jednostki certyfikujące, których w roku 2004 było sześć, uzyskały certyfikaty akredytacji wydane przez Polskie Centrum Akredytacji.

2.2. Rozwój rolnictwa ekologicznego

Pod koniec lat 90-ych w Polsce nastąpił wzrost zainteresowania tą dziedziną rolnictwa. Początkowo rolnictwo ekologiczne rozwijało się jako ruch społeczny. Następnie Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi rozpoczęło prace nad przygotowaniem aktów prawnych regulujących tę dziedzinę rolnictwa. Wprowadzono wsparcie finansowe do kosztów kontroli, a następnie gospodarstw w postaci dotacji do hektara upraw ekologicznych.

W 2004 r. w systemie rolnictwa ekologicznego zostało już zarejestrowanych i skontrolowanych 3760 gospodarstw (0,23% ogólnej liczby gospodarstw rolnych) o powierzchni ok. 81 tys. ha użytków rolnych (tj. 0,46% ogółu użytków rolnych) oraz 55 przetwórní [MRiRW 2004] (rysunek 1). Liczba gospodarstw, według stanu na 2004 roku, które uzyskały certyfikat zgodności na prowadzenie produkcji metodami ekologicznymi wyniosła 1 683. Ogólna powierzchnia gospodarstw z certyfikatem - 37 724 ha.

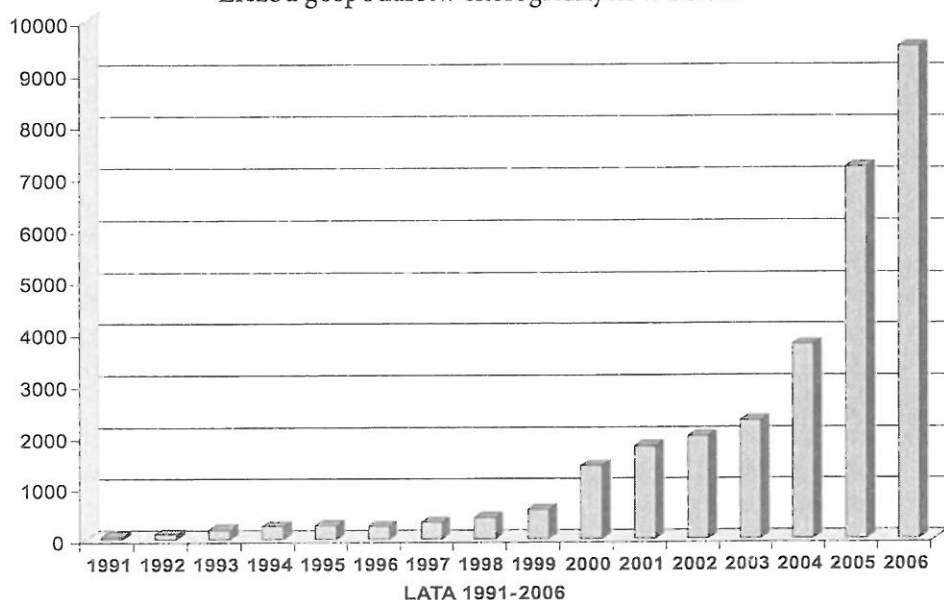
W 2006 r. w systemie rolnictwa ekologicznego zostało zarejestrowanych i kontrolowanych 9 194 gospodarstw o powierzchni 220 tys. ha użytków rolnych. Struktura podstawowych upraw kształtuje się następująco:

- 1) łąki i pastwiska – (46%);
- 2) uprawy rolnicze – (43%);
- 3) plantacje jagodowe i uprawy sadownicze – (10%);
- 4) uprawy warzywne – (1%).

Największa liczba gospodarstw prowadzących produkcję metodami ekologicznymi znajduje się w środkowej i południowo-wschodniej Polsce (małopolskie, świętokrzyskie, mazowieckie, lubelskie i podkarpackie) (mapa 1). Średnia powierzchnia gospodarstw ekologicznych przekracza 20 ha przy średniej krajowej ok. 8 ha dla gospodarstw konwencjonalnych.

Rysunek 1

Liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce

Źródło: Dane uzyskane w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi – Departament Hodowli i Ochrony Roślin.

Mapa 1

Kontrolowane ekologiczne gospodarstwa rolne Polska 2006

Źródło: Dane uzyskane w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi – Departament Hodowli i Ochrony Roślin.

3. Ekologiczne czynniki ochrony środowiska

Podstawą prawną polityki ekologicznej państwa w okresie transformacji ustrojowej i przekształceń strukturalnych gospodarki była początkowo Uchwała Sejmu RP z dnia 10 maja 1991 r. w sprawie Polityki Ekologicznej Państwa (M.P. z 1991 Nr 18, poz. 118) jako zasadę, iż rozwój powinien odpowiadać ekologiczno-społecznej gospodarce rynkowej, a działania w celu jego realizacji powinny doprowadzić do zapewnienia indywidualnego bezpieczeństwa mieszkańców Polski. Stwierdzono również, iż działania rządu w różnych sektorach gospodarki (także w rolnictwie) powinny być zgodne z polityką ekologiczną, co oznacza zrównanie kryteriów ekonomicznych z ekologicznymi. Uzupełnieniem tej uchwały w zakresie gospodarki żywnościowej jest dokument Ministerstwa Środowiska, który między innymi zaleca:

- bezwzględne przestrzeganie zasady, że żywność nie może stanowić zagrożenia dla zdrowia konsumentów,
- uwzględnienie zasady, że produkcja żywności nie może odbywać się na glebach skażonych, zagrażających przeniesieniem substancji szkodliwych do żywności,
- dostosowanie produkcji rolniczej do warunków środowiskowych, uwzględniających stan zanieczyszczenia środowiska, stopień zachowania naturalnych walorów przyrodniczych oraz zasobność i produktywność gleb,
- eksponowanie roli obszarów produkcji rolniczej jako czynnika utrwalającego równowagę ekologiczną oraz ochronę zasobów (gleby, wody) na drodze wprowadzenia nowoczesnych proekologicznych systemów produkcji rolniczej,
- eliminowanie lub ograniczenie negatywnych skutków oddziaływania rolnictwa na środowisko przyrodnicze, przy utrzymaniu ekonomicznej opłacalności produkcji w gospodarstwach rolnych.

Pojawia się pytanie: jak pogodzić potrzebę wzrostu gospodarczego z koniecznością podtrzymania (zachowania) zasobów i walorów środowiska przyrodniczego.

Rozwój metod podtrzymywanych w ochronie środowiska nie jest procesem naturalnym, samorzutnym czy też dokonującym się bez ingerencji inteligentnego społeczeństwa. Jego koncepcja jest właściwością, którą dana społeczność nadaje swej strategii rozwoju i gospodarowania dobrami środowiskowymi. Podstawową ideą tej koncepcji jest postulat ograniczenia konsumpcji i oszczędności nieodnawialnych dóbr środowiskowych, tak aby kolejne pokolenia mogły również z nich korzystać. Powinna tu działać zasada odpowiedzialności transgranicznej, co oznacza, że „sprawca płaci”. Istnieć musi zakaz przerzucania środowiskowych kosztów gospodarki (np. ścieków, gazów, odpadów) do innych krajów i na inne kontynenty. Zasada taka musi obowiązywać we wszystkich skalach przestrzennych, od lokalnej do globalnej, zwłaszcza na obszarach zurbanizowanych, gdzie środowisko jest szczególnie zagrożone. Podtrzymywalny rozwój zakłada, że za-

soby środowiskowe i zagospodarowanie danego obszaru nie będą wyczerpywane w stopniu zagrażającym zaspokojeniu potrzeb i osiągnięciu celów jego mieszkańców w dalszej przyszłości.

W latach osiemdziesiątych, na skutek globalnych zjawisk negatywnie oddziałujących na środowisko naturalne, do których zaliczyć należy widoczny „efekt szklarniowy” indukowany przez dwutlenek węgla i ubytki ochronnej osłony ozonowej, doszło do reorientacji liberalnych koncepcji rozwoju gospodarczego w kierunku ekonomii ekologicznej. Klasyczna teoria ekonomii traktowała środowisko naturalne jako złożony rezerwuuar nieograniczonych zasobów gospodarczych, z którego można czerpać pożądane czynniki produkcji. W modelu tym środowisko przyrodnicze dostarcza zarówno surowców zaopatrzeniowych, przetwarzanych w procesie produkcji w artykuły konsumpcyjne, jak i energii niezbędnej do procesu przetwórczego. Jednocześnie jest ono źródłem szczególnego rodzaju świadczeń o charakterze publicznym, związanych ze świeżym powietrzem, walorami turystycznymi czy zbiorem flory i fauny [Tietenberg, 1988].

Traktowanie środowiska w sposób instrumentalny, jako zewnętrznego elementu systemu społecznego, doprowadziło do krytycznej sytuacji ekologicznej. Konieczna stała się więc rewizja paradygmatu neoklasycznej propozycji ekonomicznej i uzupełnienie jej o formułę uwzględniającą bezpośredni związek podmiotów gospodarczych z zasobami i stanem środowiska przyrodniczego. Klasyczne podejście makroekonomiczne wprowadzało funkcję produkcji jako zmienną zależną od kapitału, pracy i ziemi [Costanza, 1991]. Daly Herman zaproponował nowe podstawy powiązań społeczno-ekonomicznych, gdzie system społeczny stanowi integralną część naturalnego systemu podtrzymywanie życia. Wykorzystując zasoby surowców kopalnianych i energii słonecznej w toku działalności gospodarczej oraz wytwarzając, często nie podlegające biodegradacji, odpady, społeczeństwo uczestniczy w cyklu surowcowo-energetycznym i zakłóca stan równowagi ekosystemowej. Zdaniem Daly'ego należy utrzymywać niezbędną poziom bioróżnorodności, zachowywać równowagę bilansu energetycznego i surowcowego oraz uwzględniać koszty środowiskowe w globalnej kalkulacji efektów ekonomicznych [Spychalski 1999]. Szansą zachowania zdolności do zaspokajania rosnących potrzeb ludności w ciągu najbliższych kilkudziesięciu lat jest zrównoważony rozwój gospodarczy, uwzględniający ograniczenia środowiskowe aktywności ekonomicznej. Istnieje fizyczne powiązanie systemu ekologicznego i ekonomicznego poprzez przepływ surowców naturalnych i energii, wpływających na efektywność gospodarczą oraz odpływ odpadów i ewentualnego ciepła środowiska naturalnego.

Niezbędnym elementem procesu decyzyjnego w krajach Unii Europejskiej jest instrument ocen oddziaływania na środowisko (OOS), pozwalający między innymi przewidywać i korygować skutki założeń polityki rozwoju gospodarczego

i społecznego kraju. Ocenie takiej poddawane są wszystkie dokumenty o charakterze strategicznym.

Przyjęcie przez Polskę ustawodawstwa Unii Europejskiej będzie wymagało podjęcia działań związanych z ochroną środowiska, przyrody i krajobrazu na obszarach wiejskich. Wymogi tego ustawodawstwa często różnią się szczegółowością od zapisów ustawodawstwa polskiego, stąd ich wprowadzenie wymaga podejmowania działań informacyjnych oraz wdrażania programów inwestycyjnych, pozwalających podmiotom gospodarczym sektora rolnego sprostać tym wymogom.

Mechanizmy gospodarki rynkowej wskazują, że polityka ochrony środowiska powinna być powiązana z zasadami ekonomii. Oznacza to maksymalne wykorzystanie mechanizmu rynkowego przy zachowaniu niezbędnego interwencjonizmu państwowego. Mechanizmy rynkowe powinny być wprowadzane do sfery polityki ekologicznej, np. wprowadzenie systemu opłat za korzystanie ze środowiska według zasad obowiązujących w Unii Europejskiej. Uwzględniając specyfikę sektora rolno-spożywczego rozwój rolnictwa ekologicznego wspierany działaniami, które sformułowane zostały w Spójnej Polityce Strukturalnej [MRiRW, 1999] w stosunku do:

- rolników stosujących właściwe sposoby gospodarowania na terenach o wysokich walorach przyrodniczych, takich jak Parki Narodowe, część Parków Krajobrazowych i na innych obszarach, które w przyszłości objęte będą ochroną prawną,
- rolników stosujących właściwe sposoby gospodarowania na obszarach o mniej korzystnych warunkach do produkcji rolnej,
- rolników podejmujących działania służące ograniczeniu zanieczyszczenia wód i erozji lub wspomagających rozwój małej retencji wodnej i innych elementów krajobrazowych,
- gospodarstw ekologicznych i przedstawiających się na ekologiczne metody produkcji oraz stosujących integrowane metody produkcji rolnej,
- rolników hodujących ginące rasy zwierząt gospodarskich i uprawiające ginące odmiany roślin uprawnych,
- rolników dokonujących inwestycji w energooszczędne środki trwałe i technologie oraz maszyny do uprawy i pielęgnacji upraw, szczególnie przydatne w systemach produkcji przyjaznych dla środowiska (plugi wahadłowe i obrotowe, agregaty uprawowe, brony-chwastowniki, siewniki nawozowe do siewu precyzyjnego, bezpieczne opryskiwacze).

Dla osiągnięcia zamierzonych celów koniecznym jest dofinansowanie działalności szkoleniowej. Edukacja i służenie dobrym przykładem poprzez projekty pokazowe, uznawane są za jedną z najlepszych i najbardziej efektywnych metod poprawy sytuacji środowiska naturalnego na terenach rolniczych. W tematyce szkoleniowej powinny znaleźć się takie zagadnienia jak:

- popularyzacja Kodeksu Dobrych Praktyk Rolniczych,

- zagrożenia dla środowiska naturalnego, które mogą wynikać z gospodarki rolnej, a także sposoby przeciwdziałania tym zjawiskom,
- nauka prowadzenia dokumentacji zabiegów agrotechnicznych, stosowania nawozów i środków ochrony roślin,
- sposoby ochrony i wzbogacania różnorodności biologicznej w gospodarstwie rolnym,
- metody produkcji, korzystne dla środowiska naturalnego (system produkcji integrowanej, rolnictwo ekologiczne, racjonalne zagospodarowanie gleb odłogowanych).

Aby możliwe było podejmowanie właściwych decyzji dotyczących ochrony i zarządzania zasobami środowiska, konieczny jest zarówno odpowiedni poziom wiedzy o środowisku wśród możliwie jak najszerszych kręgów społeczeństwa, jak i prowadzenie badań naukowych na rzecz środowiska. Kształcenie prośrodowiskowe może być realizowane na dwóch poziomach. Można więc mówić o ogólnym kształceniu prośrodowiskowym, którego zadaniem jest podnoszenie wrażliwości i ogólnej wiedzy o środowisku na wszystkich szczeblach kształcenia (od szkoły podstawowej aż do uczelni wyższej), a także o kształceniu specjalistów w poszczególnych dziedzinach nauki i techniki, związanych z ochroną środowiska.

Potencjalnie korzystna może okazać się polityka ekorozwoju w kontekście współpracy z zagranicą. Polska, ze względu na swoje położenie, pełni kluczową rolę w ogólnoeuropejskim systemie powiązań przyrodniczych, dysponując na około 27% powierzchni unikalnymi w skali europejskiej nieskażonymi biotopami.

Zainteresowanie rozwiązywaniem problemów globalnych jest coraz większe, zwłaszcza w krajach wysoko rozwiniętych. Polska stwarza szansę na przyciągnięcie zewnętrznych środków finansowych, przeznaczonych na ograniczenie globalnych zagrożeń, a także uzyskanie zagranicznej pomocy ukierunkowanej na proekologiczną i dającą korzyści ekonomiczne, restrukturyzację gospodarki oraz ochronę cennych zasobów przyrodniczych. Podejmowane działania na rzecz ekorozwoju sprzyjać mogą uzyskiwaniu kredytów, a także transferowi technologii.

4. Podsumowanie

Współczesne rolnictwo, obok celów produkcyjnych i ekonomicznych musi, w coraz szerszym zakresie, realizować cele ekologiczne.

Zagadnienie podnoszenia jakości produkcji oraz osiągniętych standardów ekologicznych stanowi obecnie jedno z podstawowych zadań gospodarki i poszczególnych podmiotów gospodarczych.

Rolnictwo ekologiczne jest dynamicznie rozwijającą się dziedziną rolnictwa zarówno w krajach UE jak i na świecie. Polska również dąży do zwiększenia tego kierunku produkcji. Produkty rolne pochodzące z produkcji prowadzonej me-

todami ekologicznymi stanowią gwarancję bezpiecznej żywności, a jednocześnie produkcja ekologiczna jest przyjazna środowisku naturalnemu. Te walory pozwalają mieć przekonanie, że gospodarowanie w oparciu o walory przyrodnicze będzie stałym elementem rolniczej przestrzeni produkcyjnej w Polsce, co stanowi szansę rozwoju gospodarstw, a także pozwoli przybliżyć nas do poziomu osiąganego w tym obszarze w krajach Unii Europejskiej.

LITERATURA

1. Costanza R. L. (1991): *Ecological economics. The science and management of sustainability*. Columbia Univ. Press, New York, s. 172.
2. Grzeszkiewicz R., Karaczun Z. M. (1995): *Przekształcenia własnościowe w rolnictwie a ochrona środowiska*. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa, s. 10.
3. Peccei A. (1987): *Przyszłość jest w naszych rękach*. PWN Warszawa, s. 141.
4. *Rocznik Statystyczny GUS – 2004*, Warszawa.
5. *Rozwój gospodarstw ekologicznych oraz ich geografia, materiał informacyjny Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi*. Warszawa 2006.
6. *Spójna Polityka Strukturalna Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa*. Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa 1999.
7. Tietenberg T. (1988): *Economics of the Environment An Overview in Environmental and Natural Resource Economics*, Harper Collins Publisher Inc., New York, s. 17.
8. Spychalski G. (1999): *Przekształcenia rolnictwa państwowego w Polsce w okresie transformacji systemowej (1990-1998)*. AR Szczecin, s. 70.
9. www.organic-europe.net/europe_eu/statistics.asp.